

АЗЫРКЫ ТЕХНОГЕНДИК СОЦИУМДАГЫ АДЕП-АХЛАКТУУЛУК МАСЕЛЕСИ

*Акматалиев Асанбек Тургунбаевич, филол.и.к.,
доцент, akmataliev.asanbek@mail.ru*

*ОшТУнун академик Б.Мурзубраимов атындагы
эл аралык Өзгөн технологиялык жана билим
берүү институту, Өзгөн шаары, Кыргыз
Республикасы.*

*Нажмеддинов Ахмад Рахматович, филология
илимдеринин доктору (PhD),
intellect_star@mail.ru, Мукуми атындагы Кокон
мамлекеттик педагогикалык институту, Кокон
шаары, Өзбекстан.*

Аннотация: аталган макалада азыркы техногендик социумдагы адеп-ахлактуулук маселеси каралат, андан тышкары анда айтылгандай, илимий-техникалык революция улам жаны технологияларды жаратып, адамдын жашоо-турмушунун бардык чөйрөлөрүн кайра калыптандыруу менен социалдык коммуникацияны жана реалдуулукту өзгөртпөй койбойт. Ушул сыяктуу өзгөрүүлөрдөн этика да көнүл сыртында калган жок. Жаны социалдык структура жаны нормалар менен багыттарды талап кылат. Жаны багыттар адамзаттын алдына жаны маселелерди коюп, жакшылык жана жамандык, өздүк ан-сезим, жол берилген чектер ж.б.у.с. эски маселелерди кайрадан актуалдаштырат. Азыркы мезгилде адеп-ахлактын төмөндөп кеткендиги жана жалпы адамзаттык баалуулуктардан баш тартуу, интернеттин жана социалдык түйүндөрдүн тийгизген терс таасири ж.б.у.с. туурасындагы маселелер эн көп жана курч талкууланууда.

Түйүндүү сөздөр: адеп-ахлактуулук, техногендик социум, илимий-техникалык революция, этика, маданият, маалыматташтыруу, экология, коммуникация, интернет, цивилизация.

ПРОБЛЕМА ПРАВСТВЕННОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ТЕХНОГЕННОМ СОЦИУМЕ

*Акматалиев Асанбек Тургунбаевич, к.филол.н.,
доцент, akmataliev.asanbek@mail.ru.*

*Международный Узгенский институт
технологии и образования имени академика
Б.Мурзубраимова ОшТУ, город Узген,
Кыргызская Республика*

*Нажмеддинов Ахмад Рахматович, доктор
филологических наук (PhD)*

*Кокандский государственный педагогический
институт имени Мукуми, город Коканд,
Узбекстан.*

Аннотация: в данной статье рассматривается вопрос нравственности в современном техногенном обществе, кроме того, говорится о том, что научно-техническая революция создает новые технологии и перекраивает все сферы жизни человека и не меняет социальных коммуникаций и реальности. Даже этика не осталась в стороне от таких изменений. Новая социальная структура требует новых норм и направлений. Новые направления ставят перед человечеством новые вопросы, добро и зло, самосознание, допустимые пределы и т.д. старые вопросы снова становятся актуальными. В современное время упадок нравов и отказ от общечеловеческих

ценностей, негативное влияние Интернета и социальных сетей и т.д. вопросы, связанные с ним, наиболее и интенсивно обсуждаются.

Ключевые слова: нравственность, техногенный социум, научно-техническая революция, этика, культура, информатизация, экология, коммуникация, интернет, цивилизация.

THE PROBLEM OF MORALITY IN THE MODERN TECHNOGENIC SOCIETY

Akmataliev Asanbek Turgunbaevich, Cand. of Philos. Scien., associate prof.

akmataliev.asanbek@mail.ru

International Uzgen Institute of Technology and Education named academician B. Murzubraimov OshTU, str. Manas 186, Uzgen city, Kyrgyz Republic. Nazhmeddinov Ahmad Rakhmatovich, doctor of philological sciences (PhD)

Kokand State Pedagogical Institute named Mukimi, Kokon city, Uzbekistan.

Abstract: *this article discusses the issue of morality in a modern technogenic society, in addition, it is said that the scientific and technological revolution creates new technologies and reshapes all spheres of human life and does not change social communications and reality. Even ethics did not stand aside from such changes. The new social structure requires new norms and directions. New directions pose new questions for humanity, good and evil, self-awareness, acceptable limits, etc. old questions are resurfacing. In modern times, the decline of morals and the rejection of universal human values, the negative impact of the Internet and social networks, etc. issues related to it are most and intensively discussed.*

Key words: *morality, technogenic society, scientific and technological revolution, ethics, culture, informatization, ecology, communication, internet, civilization.*

Кирришүү: Илимий-техникалык революция улам жаны технологияларды жаратып, адамдын жашоо-турмушунун бардык чөйрөлөрүн кайра калыптандыруу менен социалдык коммуникацияны жана реалдуулукту өзгөртпөй койбойт. Ушул сыяктуу өзгөрүүлөрдөн этика да көңүл сырттында калган жок. Жаны социалдык структура жаны нормалар менен багыттарды талап кылат. Жаны багыттар адамзаттын алдына жаны маселелерди коюп, жакшылык жана жамандык, өздүк ан-сезим, жол берилген чектер ж.б.у.с. эски маселелерди кайрадан актуалдаштырат. Азыркы мезгилде адеп-ахлактын төмөндөп кеткендиги жана жалпы адамзаттык баалуулуктардан баш тартуу, интернеттин жана социалдык түйүндөрдүн тийгизген терс таасири ж.б.у.с. туурасындагы маселелер эн көп жана курч талкууланууда.

Бул таасирлердин денгээли канчалык деген мыйзам ченемдүү суроо туулат. Чындыгында эле бул таасир абдан терс болуп эсептелеби? Маалыматтык, техногендик социумда этикалык нормалар кандайча трансформацияланат? Аталган өзгөрүүлөрдүн вектору кандай?

XX кылымдын башында философиялык ойлом маданияттын илимий-техникалык мүнөзүнүн алдындагы коркунучту башынан кечирди. Мындай кооптонууларды биринчилерден болуп Х.Ортега-и-Гассет [1, 2], М.Хайдеггер [3] жана В.В.Вейдле [4] айтып чыгышкан. Социумдун техникалашуусунун терс кесепеттери айкын болду: массанын көтөрүлүүсү, адаттык салттардын кыйроосу, адеп-ахлактуулук менен искусствонун төмөндөөсү ж.б.у.с. айтсак болот. Ошону менен бирге илим менен техниканын ролуна маани берүүнүн башталышы болгондугун эстен чыгарбоо керек жана

бул структурасын модернизациясынын жүрүшүндө салттарды азыркы мезгилдин кемесинен «ыргытып салууга» аракет кылышкан индустриалдык этап болгон.

Изилдөөнүн материалдары жана методдору: изилдөөнүн жүрүшүндө системалуу, тарыхый, байкоо, иликтөө, сурамжылоо, каттоо, топтоштуруу, жалпылоо сыяктуу методдор колдонулду.

Кийинчерек социумдун жашоосундагы технологиялардын ролуна, демек, алардын адеп-ахлактуулукка тийгизген таасирине баа берүү бир тараптуу эмес мүнөзгө ээ болду. Изилдөөчүлөрдүн бир бөлүгү ИТРдин цивилизациянын этикалык тарабына болгон терс таасир туурасындагы көз карашты карманууну, адеп-ахлактык негиздердин, нормалардын жана салттардын кыйроосу жөнүндө айтууну улантышууда. Мисалы, С.Н.Никитинанын пикиринде, “илимий-техникалык революция адеп-ахлактуулук жана адамзаттык сезимдер сыяктуу түшүнүктөрдү күнүмдүк колдонуудан алып салууга жөндөмдүү, анткени алар илимий талдоонун чөйрөсүнөн тышкары болушуп, технологиялык жактан азыркы мезгилге таандык болгон логика менен математиканын дүйнөсүндө жатат” [5, 182-б.]. Кызыктуусу, ушул изилдөөчүгө чейин И.Кант этиканы илим катары кароонун фундаменталдык аракетин көргөн, башкача айтканда логиканын негизинде, адеп-ахлактуулук илимий талдоонун чөйрөсүнөн тышкары болот деп билдирген эмес. Албетте, улуу немис ойчулунун мезгилинде технологиялардын адамга тийгизген таасири маселеси биздин күндөрдөгүдөй курч болгон эмес деп каршы пикирди билдирүүгө болот. Рационалдуулуктун тибин да ал мезгилдерде – классикалык болгон. Мындай кырдаалдар адеп-ахлактуулук менен илимий-техникалык өнүгүүнүн карым-катнаштары маселелеринин олуттуу чектерин көрүүгө жолтоо болушмак. Бирок белгилей кетүүчү нерсе, индустриалдык социумдун калыптануу доорунда технологиялардын өркүндөөсүнүн түздөн-түз натыйжасы болуп саналган тарыхый процесстер болуп өткөн. Мануфактуранын жана станоктордун таралуусу Англияда дүйнөлүк тарыхка «луддиттердин көтөрүлүшү» аттуу аталыш менен кирип, ири сандагы кызматкерлерди иштен ажыраткан машиналар социалдык жамандыктын тамыры болуп саналат деген пикирде болушкандардын бир катар көтөрүлүштөрү болуп өткөн. Илим менен технологиялардын андан аркы таралуусу жана өнүгүүсү бир катар олуттуу коомдук трансформацияларга алып келди, алардын ичинде илим менен этиканын карым-катнашын өзгөртүүгө учураткан классикалык эмес мүнөздөгү рационалдуулуктун жаны тибинин жаралуусу менен коштолгон этикалык ойлом тармагындагы антинормативдик төнкөрүш да болгон.

Франсуа Ларюэльдин пикиринде, этикалык чөйрө тармагындагы ИТР нын шарттарындагы милдет аталган синтезге каршылык кылган философиялык чечимдин ортомчулдугуна кайрылбастан этиканын илимий негиздерин жана анын абсолюттуу трансценденталдуулугун жараштырууда турат» [6, 52-б.]. Трансценденталдуулук жана этиканын илимий негизинин синтезине философия тарабынан болгон тоскоолдук эмнеде турат? Субъектин жүрүм-турумун калыпка келтирүүнүн “этикалык-технологиялык” ыкмасынын негизги кемчилдиги, Ф.Ларюэльдин көз карашында философия этика үчүн тышкы болгон этиканын жеке максаттарын (б.а. философиялык) алмаштыруу менен адамга реалдуу эмес, ыктымалдуу этиканы берет, бул “ыктымалдуу” этика болсо конкреттүү адам менен анын кырдаалдарынан тышкары туруу менен азыркы мезгилдеги анын жашоосунун реалдуу негиздерин ачып берүүнүн ордуна адамдын манызын адеп-ахлаксыз кайра түзүүсүнө өнөктөштүк кылат [6, 60-61-б.]. Мындай кырдаалдан чыгуу “этиканы этикалык эмес колдонууда” турат, андыктан “этиканын радикалдуу башталышы илимий көз караштын өзүндө турат”, ал эми “этика адамды кайра өзгөртүү үчүн эмес, адамды технологиялык кайра өзгөртүүгө атаандаштык кылган иш-аракеттердин технологиялык эмес образын кайра өзгөртүү үчүн технологияны жаны философиялык максаттарга кызмат кылуу үчүн эмес, адамдын манызы үчүн дайындалган” [6, 60-б.].

Биз илимдин философиянын өзү тарабынан чечиле элек адамдын маңызы проблемасын чечүүгө жөндөмдүүлүгү жөнүндө ой жүгүртүүгө тереңдеп кирбейбиз, бирок бул концепция түзүлүшү боюнча Н. Макиавелли өзүнүн доору үчүн саясаттын жаңы этосун - абсолюттук моралдык идеалдардан эмес, үстөмдүк кылуучу жагдайлардан чыгууну түзгөн [7]. Экинчи жагынан, В.С.Степин белгилегендей, төртүнчү илимий-техникалык революциянын жүрүшүндө калыптанып жаткан рационалдуулуктун жаңы түрү, ал постклассикалык эмес деп атаган, чындык менен адеп-ахлактын интеграциясынын жаңы түрүн камтыйт. максатка багытталган жана баалуулук-рационалдуу аракет» [8, 12-13-б.], «имманалдуу түрдө баалуулуктар жөнүндө ой жүгүртүүнү камтыйт, салттуу чыгыш маданияттарына мүнөздүү болгон чындык менен адеп-ахлактын байланышы жөнүндөгү идеялар менен резонанстуу» болот [8, 13-б.].

Биринчи өнөр жай революциясынын заманбап версиясы - бүгүнкү күндө өнөр жайды роботтоштуруу. Маанилүү айырмачылыктардын бири - роботторду массалык түрдө жок кылуу учурлары азырынча Голливуд блокбастерлеринде гана бар. Эксперттер өнүккөн өлкөлөрдө массалык роботтоштуруунун масштабы, убактысы жана кесепеттери боюнча бир пикирге келишпесе да, жок дегенде эки нерсе айдан ачык: бул сөзсүз түрдө жана бул процесстин тобокелдиктерин минималдаштыруу зарыл. Бул минимизациялоо жаңы этиканын калыптанышын да билдирет. Жаңы моралдык парадигманы калыптандыруу маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын жайылышын эсепке албай туруп мүмкүн эмес. Коомдун маалыматташтырылышы салттуу маданиятка көп жагынан карама-каршы келген, салттардын туруктуу жыйындысына таянган маданияттын калыптанышына алып келет. Р.А.Нуруллин жазгандай, «Интернет маданияты салттуу маданияттан айырмаланып, тыюу салуучу эмес, уруксат берүүчү, салттуу маданияттын адеп-ахлактык аспектинин жокко чыгаргандай» [9, 125, 126-б.]. Ушуга байланыштуу ал «виртуалдык жол берүүчүлүктү чыныгы моралдын калыптанышынын шарты катары кароого болот» деп эсептейт [9, 126-б.].

Албетте, адеп-ахлактыктын төмөндөшү менен маалыматтык технологиялардын жайылышынын байланышы тууралуу ойлор нөлдөн эле пайда болгон эмес. Бул байланышты колдогон изилдөөлөр бар. Ошентип, Манфред Шпитцер санариптик технологиялардын адамдын мээсине тийгизген таасирин талдоого арналган китебинде көптөгөн маалыматтарды келтирет, алар боюнча көп милдеттүүлүк, интернет байланыштарынын гипершилтемелери психикалык активдүүлүккө таасир этет, өзүн өзү башкара билүү жөндөмүн бузат, социалдык жүрүм-турумдун жана адеп-ахлактыктын жаңы моделдерин пайда кылуу менен олуттуу Интернетке көз карандылыкты жаратат. Атап айтканда, ал заманбап технологияларды колдонууда, ал тургай, абсолюттук нормалдуу адамдар адеп-ахлак нормаларын катуу кармаууну токтотот деген тыянакка келет: Интернетке кирээри менен, алар көбүрөөк калп айта башташат. Бул чыныгы жеке сүйлөшүүлөрдү жана электрондук почта же SMS аркылуу байланыштарды салыштырган изилдөө көрсөткөн. Калптын көбү электрондук каттардан табылган. [10] Мындай эффект таң калыштуу эмес, анткени электрондук байланыш адамдарды алыстатып, калп айтууну жеңилдетет жана адамдын виртуалдык иденттүүлүгүндө өзүнөн алыстап, абийир азабынан арылууга мүмкүндүк берет.

Р.А.Нуруллин менен жаңы коомдук реалдуулук жаңы адеп-ахлактын калыптанышына салым кошо алат деген пикирге кошулсак болот. Маданияттын жана адеп-ахлактуулуктун кризисинин сезими башка нерселер менен бирге пайда болуп жаткандай сезилет, анткени эски нормалар жаңы шарттарга туура келбейт. Акыркы жылдарда фундаментализмдин активдүүлүгүнүн кескин өсүшү салттуу этикалык системалардын жактоочуларынын өзгөргөн дүйнөнүн реалдуулугун эске албай, эски баалуулуктар системасын коргоого умтулуусу менен байланыштуу. Кандайдыр бир деңгээлде аны постиндустриалдык доордун этикалык луддизми катары кароого болот.

Эгерде Ф.Ларуэль айткандай, этикалык маселелерди пайда болуп жаткан социалдык-маданий реалдуулуктун «ичинен» кароого аракет кылса, мындай сезим өзүнүн курчтугун жоготот. Башкача айтканда, биздин оюбузча, азыркы замандын адеп-ахлактык абалы этикалык парадигмалардын негизинде жашап жаткан индустриалдыкка чейинки же индустриалдык коомдун адеп-ахлактык көз карашынан алганда гана “моралдын төмөндөөсү” катары кабыл алынат.

Бир жагынан алганда, технологиялык прогресс коомдун өнүгүүсүнө мүмкүнчүлүктөрдү түзүп, эркиндиктин деңгээлин жогорулатып, адамдын өзүн-өзү ишке ашыруусуна өбөлгө түзөт, муну прогресстин оң натыйжасы катары кароого болот. Мисалы, Э.Тоффлер маалыматтык технологиялар экинчи технологиялык толкундун коомунда (индустриалдык) козголоңчу жана баш аламандык кылуучу деп эсептелген жаңы инсанды жаратат деп эсептейт. Заманбап коомдогу адамдардын индивидуализми жана инновациячылдыгы авторитеттен шек санай билүүсүнө, социалдык маанилүү иштерди издегендерге, жоопкерчиликтен коркпогондорго негизделген. Ал жеке сапаттардын мындай системасын өндүрүүчү-керектөөчүнүн этикасы деп атайт. [11, 607-613-б.] Байланыш каражаттарынын революциясы адеп-ахлактын негизи болгон нормаларды, баалуулуктарды жана үлгүлөрдү жеткирүүдө зор роль ойногон массалык маалымат каражаттарынын демассификациясына алып келет. Бул жагдайлар эки тараптуу кырдаалды жаратат. Ар түрдүү маалыматтын жыш агымында сиз ченемдердин жана баалуулуктардын каалаган системасын, өзүн аныктоо үчүн каалаган моделин тандай аласыз, анткени. өнүгүп келе жаткан социалдык реалдуулук маданияттар аралык байланыштын өсүшүнө байланыштуу көп маданияттуу жана полицентрдик болот. Натыйжада инсан «конфигуративдик» же «модулдук» негиз менен пайда болот [11, 614-617-б.], мозаика сымал өткөн салттардын фрагменттеринен түзүлүп, көп үндүү мүнөзгө ээ болгон.

Бирок, экинчи жагынан, бул процесс, ошондой эле социалдык убакыттын тездеши жеке идентификация маселесин пайда кылат, ал түздөн-түз этикалык нормалар менен байланышкан, анткени иденттүүлүк белгилүү бир баалуулуктар системасын ыйгарууну, салтты карманууну билдирет. Бир катар изилдөөчүлөр азыркы маданияттагы иденттүүлүк кризисине өзгөчө көңүл бурушу бекеринен эмес. [11, 12, 13] Бул кризис, бир жагынан, жогоруда айтылган демассификация менен байланыштуу. Мурдагы доорлордун массалык коому бир кыйла интегралдык болгон, анткени. моралдык стандарттардын тар парадигмасына негизделген. Заманбап дүйнө ааламдашуу процессинде маданияттарды аралаштырып, этикалык иерархияларды, приоритеттерди жана системаларды жок кылууда, бул жүрүм-турумдун идентификациясын жана нормаларын бүдөмүктөйт. Экинчи жагынан, илимий-техникалык прогресс социалдык-маданий реалдуулукту жаратат, анда салтты пайда кыла ала турган туруктуу жашоо образын калыптандырууга убакыт жок. Жашоо ушунчалык тездик менен өзгөрүп жаткандыктан, адам калыптанып калууга, бир этикалык системаны “жайгаштырууга” убактысы жок, анткени пайда болгон өзгөрүүлөр анын трансформациясын талап кылат.

Жыйынтыктары жана талкуулоолор: Джон Нейсбит заманбап коом жогорку технологиялар менен ууланган деп эсептейт жана бул уулануунун белгилерин санайт: 1) бардык тармактарда тез чечимдерге артыкчылык берүү; 2) технологиядан коркуунун ага суктануу менен айкалышы; 3) объективдүү чындыкты фантазия менен аралаштыруу; 4) зомбулукту норма катары кабыл алуу; 5) техниканы оюнчук катары сүйүүсү; 6) бөтөн жашоо жана ээнбаштык. [12, 10-11-б.] Бул белгилердин ичинен адеп-ахлактуулук менен түздөн-түз байланышы бар эки белгини көрүүгө болот: зордук-зомбулукту норма катары кабылдоо жана бөтөндүк жана көңүлсүздүктө жашоо. Тигил же бул жол менен болсо да, Джон Нейсбит саналган бардык белгилер этикалык аспектилерге алып келет.

Биздин пикирибизде, прогресстин жүрүшүндө пайда болгон руханий-адеп-ахлактык кризистин себептери эмнеде деген суроо андан да маанилүү. Заманбап

технологиялардын креативдүү мүнөзү буга түшүндүрмө катары кызмат кылат. Чыгармачылык ишмердүүлүк чыгармачылыктын эки түрүнүн бирине негизделиши мүмкүн: интенсивдүү же экстенсивдүү. Интенсивдүү чыгармачылык метафизикалык көйгөйлөр менен байланышкан экзистенциалдык мүнөзгө ээ. Бул, мындайча айтканда, гуманитардык басым. Техногендик коом илимий-техникалык чыгармачылыкка мүнөздүү чыгармачылыктын экстенсивдүү түрү үстөмдүк кылган маданияттын түрүн билдирет. Кеңири чыгармачылык жаңы нерселерди: механизмдерди, машиналарды, технологияларды жана башка материалдык баалуулуктарды жаратып, дүйнөгө таасир этүүгө умтулуу менен байланышкан [13-33-б.]. Чыгармачылыктын бул түрү коомдо барган сайын кеңири жайылып, техникалык чөйрөдө прогрессти жаратып, комфортту жогорулатууда, бирок ошол эле учурда этикалык чөйрөдө көйгөйлөрдү түзүү, б.а. чыгармачылыктын бул түрү этикалык маселелерге кызыгуунун төмөндөшү менен мүнөздөлөт. Биз техногендик коом адамды кантип жеке адамдан ажыратып, технологияны жашоодон, ал эми мамилелерден баалап жатканын көрөбүз.

Корутунду: Бул кырдаалдан чыгуунун жолу болуп чыгармачылыктын эки түрүнүн ортосундагы гармонияны орнотуу болушу мүмкүн, техногендүүлүк коомдук коммуникациялардын гуманитардык негиздери менен оңдолот. Ф.Ларуэллдин этиканын илим менен болгон мамилесин философиянын таасиринен арылтууга умтулуусу, менимче, өтө эле радикалдуу. Албетте, жаңы шарттарда философия адамзаттын алдында пайда болгон көйгөйлөрдү түшүнүүдө жемиштүү болуу үчүн өзүн өзгөртүүгө тийиш. Балким, бул мифке кайтууну талап кылат. Тарыхка чейинки доордун жөнөкөй мифине эмес, мурункусунан синкретизмин, гармониясын жана гуманитардык багытын сактап калган пост-классикалык доордун мифине кайрылат.

Адабияттар:

1. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс // Ортега-и-Гассет Х. Избранные труды: Пер. с исп./Сост., предисл. и общ. ред. А.М.Руткевича.-М.:Изд-во «Весь Мир»,1997.-С.43-163
2. Ортега-и-Гассет Х. Размышления о технике //Ортега-и-Гассет Х. Избранные труды: Пер. с исп./Сост.,предисл. и общ. ред. А. М. Руткевича. М.: Изд-во «Весь Мир», 1997. - С. 164-232.
3. Хайдеггер М. Вопрос о технике // Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления: Пер. с нем. -М.: Республика, 1993. -С. 221-237.
4. Вейдле В. В. Умирание искусства. Размышления о судьбе литературного и художественного творчества. -СПб.: Аксиома, Мифрил, 1996. 336 с.
5. Никитина С. Н. Нравственный аспект научно-технического прогресса // Вестник ЧГПУ им. И.Я. Яковлева. -Чебоксары, 2011. №2 (70). Ч. 2. -С. 180-184.
6. Ларюэль Ф. Два этических начала в технологическом мире / Пер. с франц. Е. Рудневой //Философская антропология. –М., 2015. Т. 1. № 1. -С. 49-61.
7. Макиавелли Н. Государь. -М.: Планета, 1990. 80 с.
8. Степин В. С. Новые проблемы философии науки // Социология. 2011. № 3. -С. 5-13.
9. Нуруллин Р. А. Интернет-культура как условие инсталляции индивидуальности человека в социуме // Ученые записки Казанского университета. Гуманитарные науки. 2015. Т. 157. Кн. 1. -С. 118-129.
10. Шпитцер М. Антимозг: цифровые технологии и мозг /Пер. с нем.-М.:АСТ, 2014. 288 с.
11. Тоффлер Э. Третья волна:Пер.с англ./Э.Тоффлер.-М.:ООО «Изда-во АСТ», 2002. 776 с.
12. Нейсбит Д. Высокая технология, глубокая гуманность: Технологии и наши поиски смысла / Джон Нейсбит при участии Наны Нейсбит и Дугласа Филипса; пер. с англ. А. Н. Анваера. -М.: АСТ: Транзиткнига, 2005. 381 с.

13. Столетов А. И. Креативные основания культуры //Философия. Толерантность. Глобализация. Восток и Запад-диалог мировоззрений. Тезисы докладов VII Российского философского конгресса. -Уфа: Издательство БГУ, 2015. С 280.
14. Акматалиев А.Т., Сейдалиева М.К. Роль нравственного воспитания в развитии экологического сознания. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=48619593> [Электронный ресурс] // The American scholarly journal Cross-Cultural Studies: Education and Science (CCS&ES) ISSN-2470-1262 is both moderated and refereed. USA. Volume 7, Issue II, June 2022. - С. 82-86. (дата обращения: 25.06.2022)